

3.11. Формування механізму забезпечення безпеки інноваційного розвитку регіону на засадах інституційного підходу

Національна конкурентоспроможність України на глобальному рівні все більшою мірою зумовлюється ефективністю функціонування локальних регіональних систем, що дозволяє віднести регіональний розвиток до найважливіших цілей забезпечення національної безпеки [1-32].

В контексті довгострокового розвитку окремі регіони прагнуть до реалізації моделі інноваційного розвитку, що вимагає трансформації їх поточної регіональної системи в інноваційну, що характеризується стійкістю інноваційних процесів, розробки відповідних механізмів забезпечення безпеки їх інноваційного розвитку.

Зростає потреба в забезпеченні, моніторингу та оцінці інноваційної безпеки регіону як інтегральної характеристики національної безпеки, що виявляється в п'яти аспектах [4]:

- 1) стан захищеності регіональної економіки;
- 2) стан інноваційних процесів в регіоні;
- 3) ефективність використання специфічних ресурсів;
- 4) сукупності умов і факторів науково-технічного та інноваційного розвитку;
- 5) здатності політичних інститутів забезпечувати певний рівень інноваційного розвитку за допомогою реалізації інноваційної політики.

На даний час Україна далека від ідеалів і світових норм розвинутої країни, має несприятливий політичний клімат, застарілу галузеву структуру економіки. Але гірш за все в цій системі негараздів є недосконалий, як на державному рівні, так і по всій ієрархії економічної системи механізм управління економічною безпекою регіонів. В публічній пресі та науковій практиці з цього приводу віднаходяться безліч конкретних негативів (в бюджетній політиці, податковому кодексі, в прийнятті стратегічних рішень, в гальмуванні ринкових реформ та інше). Але Україна має і великий резерв позитивів, на яких треба зосереджуватись в більшій мірі, чим на негативах [2, 3, 16, 31]. Тема позитивізму висвічується економічною наукою вкрай мало і це є її значним недоліком. До позитивізму віднесемо те, що за пройдений період народ України «не розлучився» з освітою, має вдалий досвід корпоративної діяльності. В державі функціонує розгорнута мережа наукових закладів, збережений значний рівень інтелектуального потенціалу, започатковано сучасні ринкові відносини, діє антимонопольне законодавство, продовжується приватизаційний процес. Все це, та багато іншого, зокрема, значні природні ресурси та вигідне географічне положення, робить державу дійсно спроможною до швидкого темпу інноваційного розвитку, який вбачається для нації

безальтернативним, як і безальтернативними в цьому розвитку є інформатизація та інтелектуалізація суспільства заради переходу до економіки знань. Але шлях до прогресу перекритий низкою бар'єрів. Бар'єрів незадовільного стану в економічній системі України декілька, але найбільш небезпечним серед них є – відсутність послідовної політики щодо збереження і розвитку інтелектуального капіталу країни і її регіонів та прорахунки і перекося в кадровій політиці. І це є першим об'єктом дослідження цілої системи наук, в тому числі економіки. Другий бар'єр – застарілі управлінські моделі. «Сьогодні сам процес і матеріалізація або упредметнення якогось інтелектуального концепту в результаті праці професіоналів в системі будь-якого виробництва стає об'єктом досліджень не тільки філософів і психологів, а і фахівців з управління» [22].

Поняття науково-технічний прогрес (НТП), науково-технічна революція (НТР), техніко-технологічний потенціал (ТПП) – характерні були для минулого часу, але своє значення не втратили і в сьогоденні. В минулому часі і зараз їх замінює сімейство термінів, що використовується в наукових основах інноваційного розвитку, що швидко «розмножується» і заповнює собою понятійний простір знань і практичної діяльності. Наука, наукові розробки, прискорення темпів науково-технічного впливу на розвиток економіки є серцевиною інноваційної доктрини і завжди НТП буде у центрі уваги вчених, підприємців, суспільства в цілому. Нова інноваційна політика і давно відома модель НТП безумовно еволюційно пов'язані між собою, вони разом базуються на безперервному процесі саморозвитку науки, техніки та форм організації виробництва. Оцінюючи НТП, можна визначити, що він є системою практичних заходів креативної діяльності по створенню всього нового, а інноваційний процес доповнює і розширює його результати світоглядною ідеологією, економічним та інвестиційним обслуговуванням і оновленням організаційних механізмів. З цих же позицій доцільно розглядати і зв'язок трьох потенціалів – науково-технічного (НТ), інноваційного (ІІ), інтелектуального (ІІІ) для забезпечення економічної безпеки регіонів країни.

Інтелектуальний і інноваційний потенціал включають в себе більш соціологізовану і організаційну компоненту економічної безпеки регіону – вони формують зміни, базуючись на знаннях, цілях і організаційній свідомості, в той час як науково-технічний (технологічний) потенціал, використовуючи інтелект, генерує нові знання, моделі, проекти і підтримує цим інноваційну діяльність і інноваційні процеси.

З урахуванням наведених міркувань, розглядаючи їх взаємозалежність і взаємовплив, пропонуємо об'єднати їх в концептуальну бінарну модель, як це представлено на рис. 3.11.1.

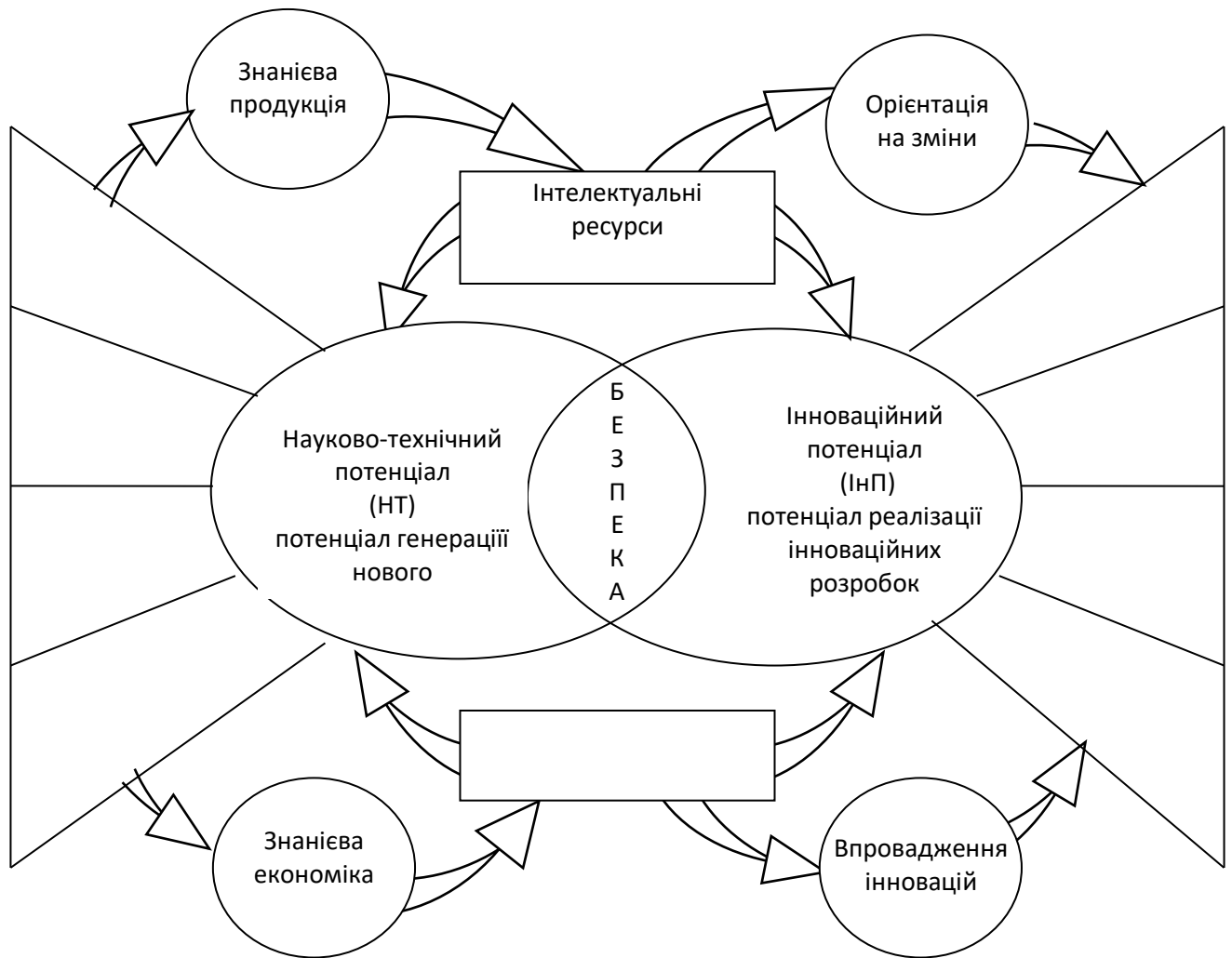

Рис. 3.10.1. Бінарна модель взаємозв'язку двох потенціалів (науково-технічного і інноваційного) в сфері забезпечення економічної безпеки регіону

Джерело: авторська розробка

На рис. 3.11.1 показано, що в процесі забезпечення економічної безпеки регіону функція генерації нових знань, виявлення нових якостей в матеріальній реальності залишається серцевиною в науковому секторі, як і доведення ідей до розробок. На інноваційну діяльність покладається функція розвитку виробництва, завоювання місця в економічному просторі, активація реформ. За інтелектуальною компонентою потенціалу слід закріпити інтеграцію творчих, організаційних і діяльнісних зусиль в процесі соціально-економічного розвитку суспільства та забезпечення економічної безпеки регіональних структур.

Традиційно інноваційну безпеку розглядають як складову економічної безпеки регіону, говорячи про науково-технічної, технологічної або безпеки в інноваційній сфері [6]. При цьому регіональна інноваційна система розглядається як одна з підсистем регіону [4]. Такий підхід продовжує логіку лінійних уявлень про інноваційний процес, коли можуть бути чітко

розмежовані його стадії, учасники, їх функції на кожній стадії. До системи імперативів розвитку регіону віднесені стійкість, конкурентоспроможність, інноваційність та інноваційна безпека. Стійкість виступає основою забезпечення безпеки регіону як фундаментальної потреби існування. Однак в умовах високого динамізму зовнішнього середовища, що супроводжується наростанням невизначеності та ризиків (в першу чергу виникненням та розвитком комплаєнс-ризиків як на рівні країни, так і на рівні окремих регіональних систем та промислових підприємств), вона не може підтримуватися як завгодно тривалий час без відповідної реакції системи. Прагнення зберегти свою цілісність підштовхує регіональну систему забезпечення економічної безпеки до прогресивних змін, періодичність яких може бути простежено в тривалому періоді як крива підйомів і криз.

Механізмом таких змін виступає інноваційний процес, який, будучи потужним дестабілізуючим фактором в короткостроковій перспективі, одночасно виступає необхідною умовою забезпечення довгострокового сталого розвитку, а отже, і інноваційної безпеки регіону. Відзначимо, що інновації можуть нести в собі як позитивний, так і негативний заряди [4], відмінні по силі та напрямку впливу. Для регіону становлять інтерес не стільки самі інновації, як результат системного їх впливу на рівень економічної безпеки. Іншими словами, важливо, наскільки співвідносяться зміни в підсистемах регіональної системи, викликані інновацією, з цілями розвитку всієї системи в цілому і, навпаки, наскільки заданий інновацією рух регіональної системи відповідає інтересам її окремих підсистем в сфері забезпечення економічної регіональної безпеки.

Зараз у науковому суспільстві при забезпеченні економічної безпеки регіону «маятник» уваги змістився у бік інноваційної теорії і практики і в цьому є певний позитив, так як в інноваційній парадигмі більше уваги приділяється «людському фактору». Цю сторону ситуації в наш час підкреслюють автори монографії «Методология моделирования жизнеспособных систем в экономике» [12]. «Фундаментальна закономірність інноваційного типу розвитку обумовлюється і виникає із суперечності між обмеженістю об'єктивних умов для творення інновацій і природою людського духа, інтелектуальними інтересами людини, її розумом і сенсом життя, які прагнуть інновацій і активно творять їх прискорюючи науково-технічний і соціальний прогрес, надаючи йому принципово нової якості» [12, с. 47].

В цій же роботі окреслюється і одна із причин неефективності політики в інноваційному розвитку, що може нанести певну шкоду показникам економічної безпеки регіону. В Україні «невміння скористатися потужним вітчизняним науково-технічним потенціалом свідчить про брак організаційного

ресурсу і відповідно, організаційних інновацій» [12, с. 116]. З такою точкою зору слід погодитись, але є сенс і уточнити сутність взаємодії НТП з інноваційним процесом, оскільки питання пріоритету, «коефіцієнту вагомості» одного з потенціалів залишається спірним і відкритим. На наш погляд, питання – як «входять» одне в інше, яке поняття ширше, який потенціал більш значимий, навряд чи правомірне і скоріш на нього не має однозначної відповіді. З теоретичних міркувань і аналізу практики діяльності в ретроспективі і зараз, можна визначити такі особливості з цього приводу. Звернемо увагу на особливість «бінарності» у використанні інтелектуального капіталу (рис. 3.11.2), як реалізатора стратегічних завдань науково-технічного розвитку та забезпечення економічної безпеки регіону.

Рис. 3.11.2. Бінарна система управління економічною безпекою регіону (ЕБР) з використанням інтелектуального капіталу

Джерело: авторська розробка

З наведеної схеми-моделі (рис. 3.11.2) слідує, що у використанні інтелектуального капіталу для забезпечення економічної безпеки регіону управлінські задачі мають бути сконцентровані у двох напрямках управління: управління ефективністю і управління якістю. Отже, апарат управління

інвестиціями на розвиток має обґрунтувати пропорції витрат на «якість» і на «ефективність».

Завершальною ланкою використання інноваційного потенціалу для забезпечення економічної безпеки регіону – є вихід інноваційної продукції на ринок, але це тільки з погляду виробничої функції інноваційної діяльності. Інші складові забезпечення економічної безпеки регіону формують зміни більш важливого значення, вони здійснюють вплив на розвиток цивілізаційного процесу, тобто змінюють характеристики самого соціуму і його організації (норми, інститути, цінності, соціальні відносини).

У нових умовах для України, враховуючі кардинальну зміну у вищому керівництві державою, відкриваються більш широкі можливості реалізації свого економічного та інтелектуального потенціалу з метою забезпечення економічної безпеки регіону. Але «відкриваються» не автоматично. Потрібно системна ідеологія оновлення. «А для цього насамперед необхідно усвідомити негативний вплив ігнорування об'єктивних економічних законів, негативні наслідки надмірної суб'єктивізації економічних відносин» [1]. Новий погляд на ситуацію в Україні обумовлює теорія транзитивності. Феномен транзитивності (від англ. transitive - перехідний) є досить складним, суперечливим і ще недостатньо вивченим. Поняття транзитивних, перехідних або трансформаційних економік сьогодні використовується переважно стосовно суспільства посткомуністичних країн, але в науковому значенні воно є загальнометодологічним.

Безперечно, здійснення трансформаційних процесів є досить проблематичним, оскільки сама суперечливість і непослідовність реформ значною мірою зумовлені, з одного боку, недостатньою професійною компетенцією та управлінською культурою значної частини представників правлячих кіл, а з іншого - складним переплетінням і взаємодією цілої низки об'єктивних чинників. Серед них особливо помітне місце посідають економічні інтереси, насамперед інтереси тих же правлячих кіл.

Аналіз результатів соціально-філософських і теоретико-економічних досліджень свідчить, що в них, як це не дивно, проблема генезису і розвитку феномену транзитивності, на жаль, ще не отримала належного відображення у всій її системній цілісності та складній взаємозалежності суперечливих процесів, які й визначають глибинну сутність транзитивності [18, 20]. Потреба ж у таких дослідженнях зумовлена, по-перше, необхідністю урахування її основних закономірностей при здійсненні реформ і при розробці та реалізації стратегії розвитку країни та забезпечення економічної безпеки кожного з її регіонів. Транзитивність сучасного періоду є справжньою соціальною революцією, оскільки знаменує кардинальну зміну суспільного життя,

економічних відносин і всієї політичної і духовної надбудови. Загальними цілями транзитивності в постсоціалістичних країнах, в тому числі і в Україні, була визначена комплексна сукупність перетворень [14, с. 51-53]:

- *в суспільно-політичній сфері* – подолання тоталітаризму та реальне забезпечення плюралізму думок і поглядів;

- *в соціально-економічній сфері* – перебудова народного господарства і його функціонування на ринкових принципах, формування ефективної конкурентоспроможної економіки й оновлення її матеріально-технічної бази на інноваційній основі;

- *в духовно-культурній сфері* – подолання подвійної моралі, створення можливостей для максимального забезпечення духовних потреб людей на основі системи загальнолюдських цінностей, формування нової суспільної свідомості;

- *в соціально-психологічній сфері* – подолання психології патерналізму, коли людина очікує, що все необхідне їй для життя майже автоматично забезпечує держава; формування нової людини, що ґрунтується на усвідомленні своєї гідності, на її впевненості у собі та своїх силах і здібностях; залучення до активної участі у побудові громадянського суспільства широких верств населення.

На практиці в інноваційний процес забезпечення економічної безпеки регіону в різній мірі залучені всі підсистеми регіональної системи, що знайшло підтвердження при порівняльному аналізі структури регіональної системи і 26 моделей її практичної реалізації [4]. В цьому випадку і інноваційна безпеку зачіпає не тільки економічну підсистему регіону, але і всі інші.

Таким чином, представляється обґрунтованим розглядати інноваційну безпеку як самостійного виду національної безпеки. виділення окремих складових інноваційної безпеки (економічної, науково-технологічної, соціальної, політико-правової, екологогеографічної) обумовлено і узгоджується зі структурою регіональної системи і пов'язане з усіма підсистемами регіональної інноваційної системи: кадрової, інфраструктурної, науково-дослідної, інноваційної середовищем, рамковими умовами.

Оскільки на даний час відмічені завдання в сфері забезпечення економічної безпеки регіонів країни практично не реалізовані, то залишається актуальним завдання організації ефективного процесу досягнення цих цілей. Це завдання можна представити відповідною схемою (рис. 3.11.3).

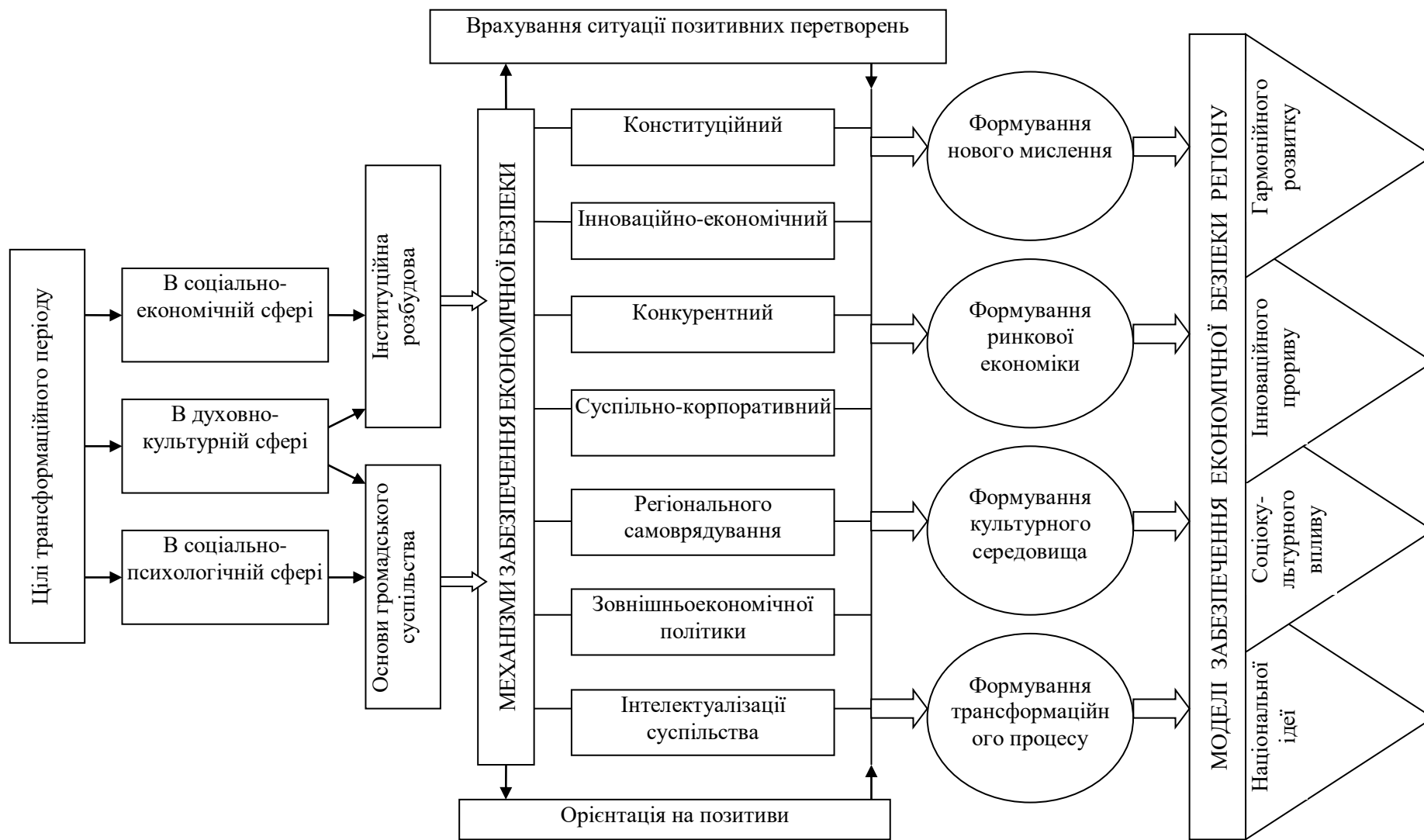

Рис. 3.11.3. Механізми та моделі забезпечення економічної безпеки регіону

Джерело: авторська розробка

На рис. 3.11.3 показано, що систему трансформаційних заходів в сфері забезпечення економічної безпеки регіонів країни треба розбудовувати як мінімум у трьох напрямках (економіка, соціум, культура), а для її реалізації застосовувати різновиди механізмів, від інституційного оновлення до зміни зовнішньоекономічної політики. Ключові елементи моделі – формування нового економічного і суспільного мислення, ринкова економіка знанієвого типу, культурне середовище і ринково-державний вплив на стратегію трансформаційного процесу.

Сучасний період Української економіки потребує активної участі всієї національної системи інтелектуальних ресурсів [3, 23, 25]. Ці ресурси необхідно визначити, оцінити і розкрити, щоб в практичній економічній діяльності ефективно використати їх потенціальні можливості. Світовий досвід в оцінюванні інтелектуального капіталу має бути використаний і в умовах проведення українських реформ.

На «економічному полі суспільства» головним гравцем є агент і його вигода. Але цим відносини не вичерпуються – діє також безкорисна тяга до спілкування, творчості, колективізму. І може бути навпаки – опортуністична поведінка, тобто дії, направлені на переслідування (здійснення) свого власного інтересу, не обтяженого міркуванням моралі. Правила, що забезпечують структурування відносин між людьми, приймають форму прав. Виділяють правила колективної дії, операціональні, формальні і неформальні. Неформальні правила є тією частиною спадщини, яка називається культурою.

Неокласична економічна теорія розглядає людину в її економічній поведінці, що зводиться до науки про вибір альтернатив в умовах обмеженості ресурсів. В її основу закладено методологічний індивідуалізм, але це лише одна із наукових позицій. Подальше розширення досліджень йде шляхом взаємодоповнення (проникнення) реальної економіки і теоретичних положень. Найбільш повно це проникнення спостерігається в інституціоналізмі [32].

Інститути як система правил досить широке поняття і це не просто організаційні структури, це нормативні моделі, які визначають що і як треба робити. Інститути – конструкції, що створені людською свідомістю. Інституційні системи побудовані на всіх різновидах норм і правил [22].

Норма – це визначення певної поведінки, обов'язкової для виконання, і норма може набувати характер спільної стратегії колективу, корпорації, соціуму. В змістовному плані інституційна модель корпорації поєднується з науковою теорією «філософії колективу».

В останні роки в інституційному руслі з'явилися: нова політична економія, економічна теорія прав власності, нова теорія організації, економічна теорія трансакційних витрат, економічна соціологія, конституційна економічна

теорія, економічна теорія контрактів та інші важливі напрацювання і теоретичні концепції. В старій економічній теорії поведінки економічних агентів – всі дії націлені на раціональне використання обмежених ресурсів. Новий комплекс теоретичних поглядів відстоює повномасштабність взаємовпливу потреб соціуму, законів природи і рушійних сил економічного розвитку.

Для зняття основних обмежень у процесі економічного розвитку, таких як неповна інформація, одновекторність підходу до економічних ресурсів та інших, інституціоналізм поставив завдання розширення рамок економічного аналізу і звернувся до соціології, психології, права, антропології. Це ще започаткував Торстейн Веблен — «завданням економістів є вивчення норм, звичаїв, звичок, а також їх еволюції для інтерпретації рішень, які приймають економічні агенти» констатував він.

Розглядаючи еволюцію економічної теорії, ми робимо висновок, що інституціоналізм став зараз головним напрямком розвитку економічної науки, «він доповнює тверде ядро класичної і неокласичної теорій поняттям неповноти інформації, економіки очікувань, колективних дій і інститутів [16, с.47].

Інституціоналісти також звернулись до теми «економічної влади», це досить актуальне питання, але воно не є новацією. В соціально-науковому світогляді завжди підкреслювалось значення соціального контролю над економікою, пов'язувалось з проблемою суспільного інтересу, змістовних критеріїв суспільного добробуту. Розвиток інституціональної теорії йде через підтримку позитивів і через критику застарілого. Інституціоналісти стверджують, що реалістична економічна теорія повинна включати соціальні зміни, соціальний контроль, колективні дії, технологію, процес індустріалізації і ринок як інтегрований комплекс соціально-економічних відносин і підприємницьких взаємодій, а не як абстрактний механізм дії економічних законів. Тільки в цьому випадку економічна безпека регіональних структур країни може бути забезпечена в повній мірі.

Новий інституціоналізм базується на соціальній і новій інституціональній економічній теорії, яка допускає оптимальні пропорції (вибір) між державним регулюванням і ринком. Формуючи нову модель механізму розвитку ефективної економіки, з відповідним механізмом забезпечення її безпеки, надаємо її структурно-процесуальну схему (рис. 3.11.4).

В запропонованій моделі приділено більше уваги управлінсько-організаційним факторам розвитку, адже світова практика підтверджує, що в різних країнах у різні періоди потужним чинником активації продуктивних сил і зростання економіки ставали вершини людського духу і патріотизму, унікальна працездатність, самодисципліна, готовність до обмежень і не статків,

амбітність, прагнення бути першим. Все це дозволяє суттєво підвищити ефективність та раціональність функціонування механізму забезпечення економічної безпеки регіону.

Маємо констатувати, що основний механізм розбудови нової України і розвитку її регіонів розгортається через спіральну схему, в центрі якої здвоєний блок: інтелектуальний капітал і політична система, а по спіралі блоки розгортання процесу розвитку, що і показано на рис. 3.11.4.

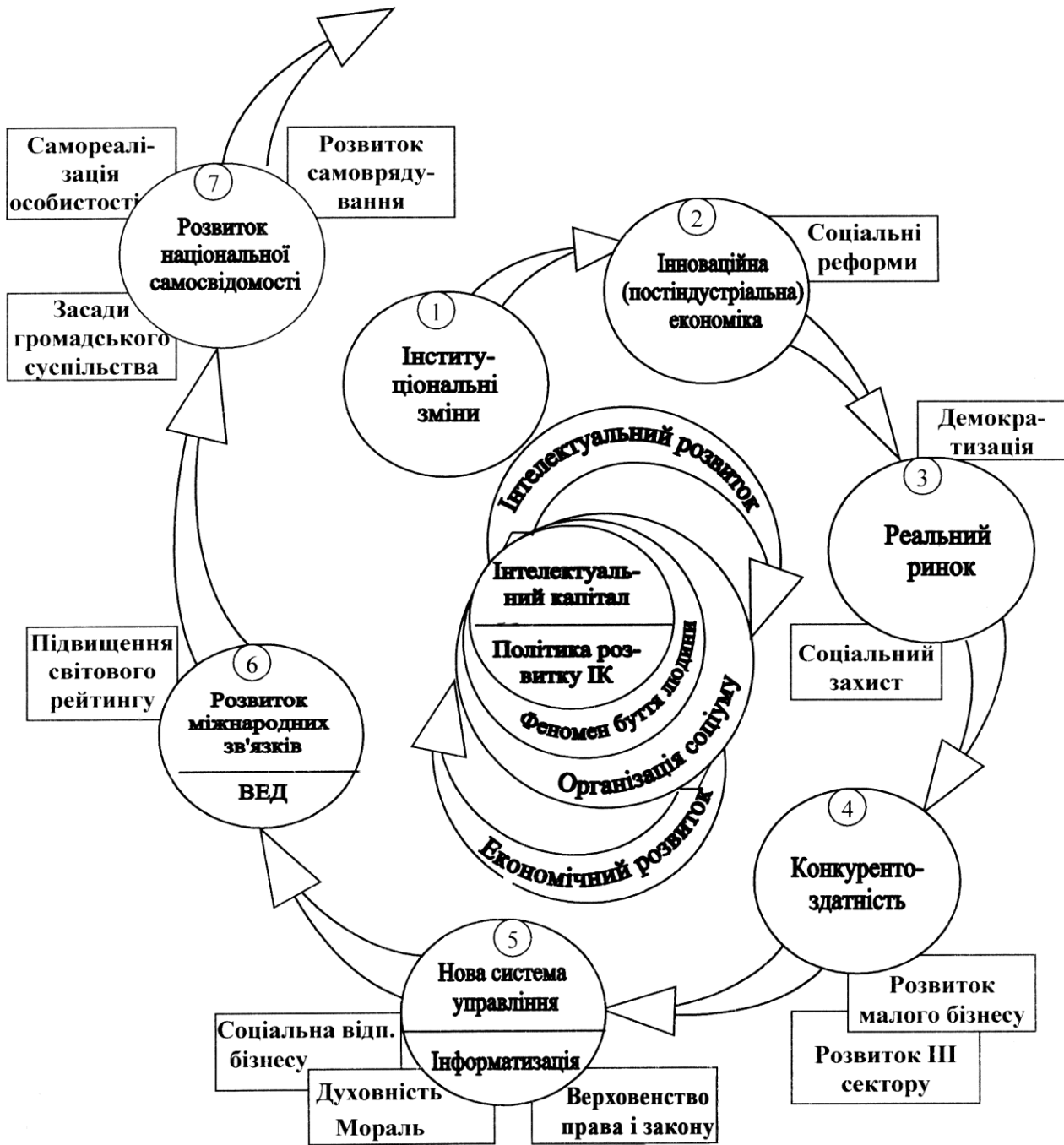

Рисунок 3.11.4. Модель соціально-економічного розвитку регіону з позицій інституціоналізму

Джерело: авторська розробка

Аналогічну за формою циклограму інноваційного розвитку можна розробити для регіональних промислових структур, формуючи їх стратегію орієнтації на інноваційні зміни і високий рівень використання інтелектуально-інноваційних ресурсів з метою забезпечення високих показників економічної безпеки (рис. 3.11.5).

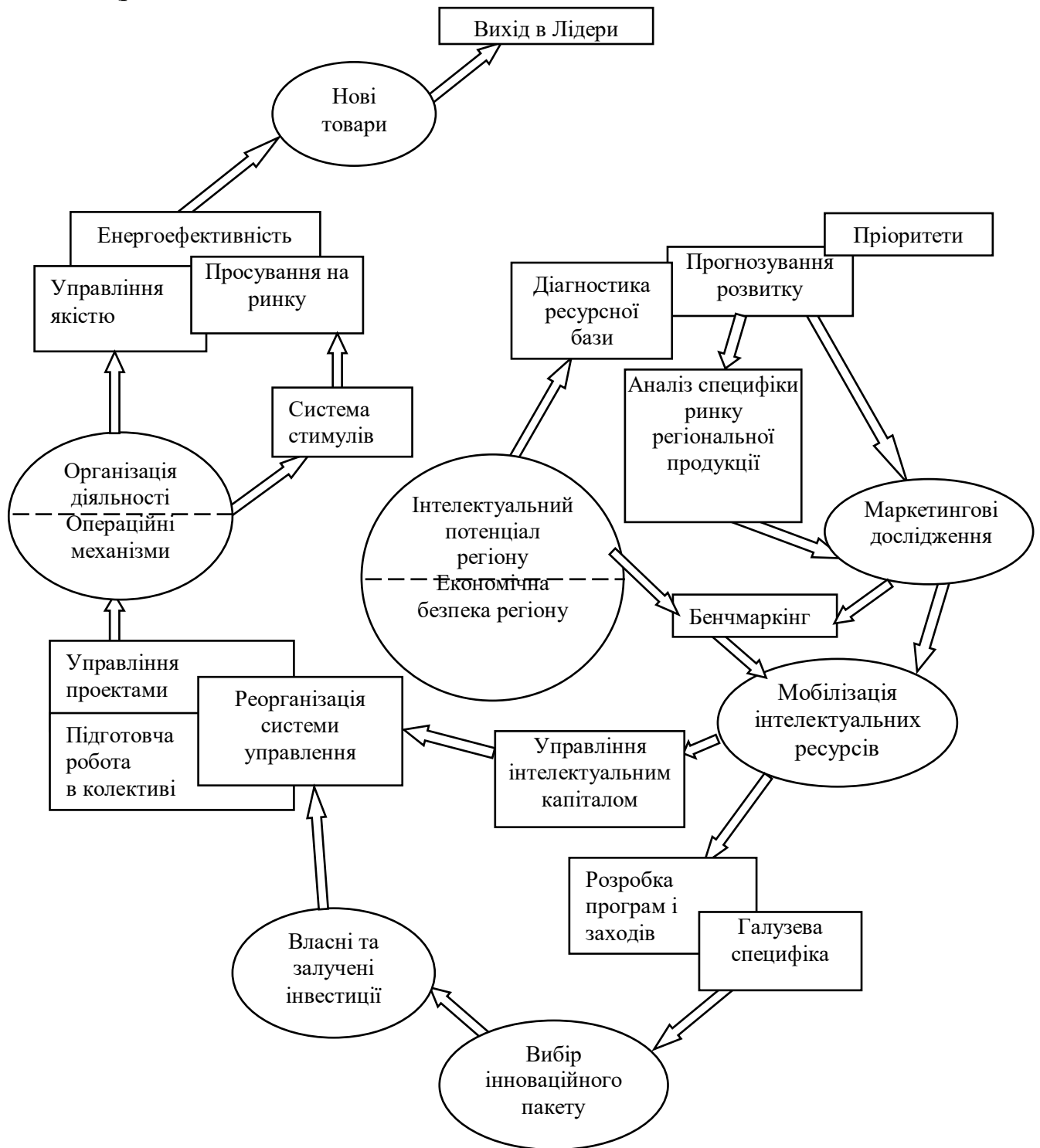

Рис. 3.11.5. Розгортання процесу розвитку промисловості в рамках регіональних структур

Джерело: авторська розробка

Як слідує з рис. 3.11.5, для машинобудівного підприємства важливо розпочати управління розвитком із завдань оцінки інноваційного потенціалу та в цілому ресурсної бази, визначити пріоритети, враховувати специфіку машинобудівного ринку, провести маркетингові дослідження, в т.ч. бенчмаркінговий аналіз.

Наступним етапом в циклограмі розвитку є мобілізація інтелектуальних ресурсів і управління інтелектуальним капіталом, поєднуючи ці завдання з вибором пакету інноваційних проектів та інвестиційним забезпеченням його реалізації. Складний етап становить реорганізація системи управління під стратегічні завдання інноваційного розвитку.

На цьому етапі відпрацьовується оргтехнологія управління проектами, проводиться підготовча робота в колективі. При визначених програмах і проектах, серед яких пріоритетно виділяють напрямки енергоефективності виробництва і управління якістю, формуються операційні механізми по досягненню цілей, підключається система стимулів [1, 1, 4, 6, 10, 32]. Результатом змін є нові товари, з якими підприємство, опанувавши ринком, виходить в лідери. Звісно, на цьому цикл розвитку не обривається, а переходить в новий стан, де виникають потреби утримання лідерства, тобто відбувається повтор циклу в якісно новому стані інтелектуального потенціалу.

З такої теоретичної концепції логіки розвитку економічних систем інноваційно-інтелектуальний потенціал є змінною величиною: в часі та в структурному прояві. Він розкривається за допомогою окремих властивостей (якостей). Одна із його якостей складається в тому, що цей ресурс, на відміну від матеріально-природного, відтворюваний та невичерпний. Інша важлива властивість в тому, що він стає ефективним не сам по собі, а в «контексті реалізації стратегічної політики підприємства чи другої структури: самоцінність його не в наявності, а в використанні» [22]. Ще одна особливість – інтелектуальний капітал розвивається не шляхом суми складових елементів, а шляхом їх синергічної взаємодії. А звідси, облікова вартість інтелектуального капіталу є більш-менш стабільною величиною, а ринкова – швидко реагує на впливові фактори (судовий процес, витік інформації, динаміка цін, падіння довіри до керівництва та інші).

Інтелектуальний капітал економічної системи може зростати і за рахунок послуг «зі сторони». Особливу нішу в науковому структуруванні предмету дослідження інтелектуального капіталу займає визначення особливостей корпоративного інтелекту (підприємств, організацій, регіонів та інших макроекономічних систем). Головні складові цієї проблеми визначені на рис. 3.11.6.

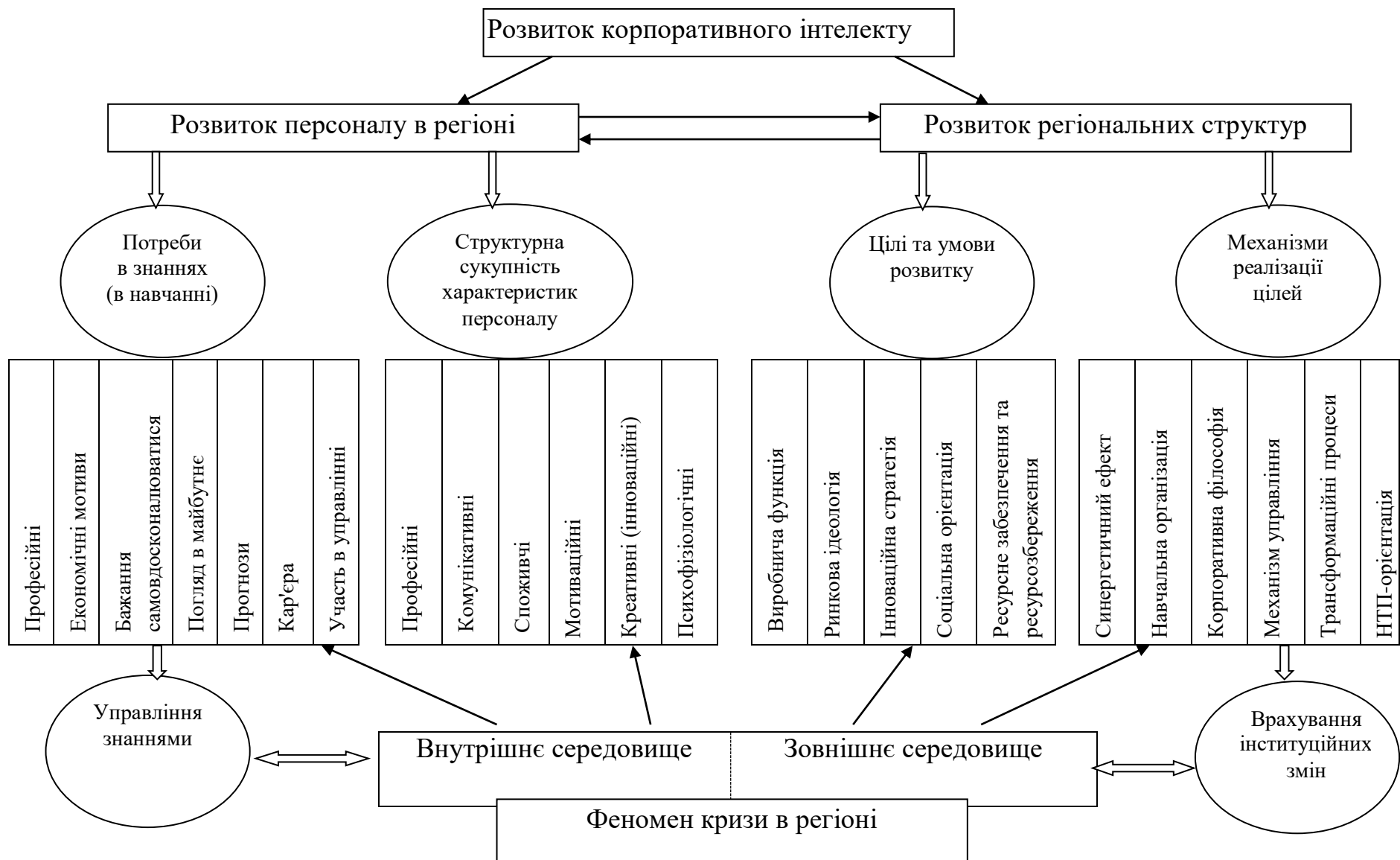

Рис. 3.11.6. Фактори розвитку і структурні складові корпоративного інтелекту та їх впливу на кризові явища в регіоні
Джерело: авторська розробка

Рисунок включає дві складові – розвиток персоналу і розвиток корпорації як цілісного об'єкту. В першому блоці – індивідуальні характеристики (бажання самореалізації, економічні інтереси особистості тощо), в другому – корпоративні завдання та механізми (виробництво товару чи послуг, ринкова ідеологія, ресурсні потреби).

Вся система характеристик інтелектуальної бази корпорації замикається на умовно розділеному блоці «зовнішнє і внутрішнє середовище». В модельну схему включені також два блоки управлінського регулювання – управління знаннями та врегулювання господарчих відносин під впливом інституційних змін (адаптація). Як особливу ситуацію, виділено феномен кризи [1, 10, 16]. Таким чином, корпоративний інтелектуальний потенціал поставлено у залежність від ресурсної бази підприємства і ситуаційних змін (чи глобальних тенденцій) у зовнішньому середовищі. В моделі (рис. 3.11.6) аксіоматично прийнято, що управління знаннями у кінцевому значенні необхідно для підвищення загального корпоративного інтелекту організації, що зумовлює зростання її вартості.

Поняття корпоративного інтелекту починається з обміну накопченими і поточними знаннями. Накопчення й обмін приводять до активації діяльності. Корпоративна творча енергія організації – це і є реалізація регіонального інноваційного потенціалу, перетворення цієї енергії в інноваційні продукти, у реальні зміни. Носії інтелектуального капіталу готові «добровільно», з максимальною віддачею виявити свій інноваційний потенціал у формі його перетворення в інтелектуально-творчу енергію для забезпеченні економічної безпеки регіону.

Поставлена задача, наш погляд, «добровільно» формується методами і механізмами (у підсумку, спеціальним менеджментом) особливої цільової підсистеми – управління знаннями. Напрямок наукового дослідження, що базується на категоріях «інтелект», «інтелектуальний капітал», «інтелектуалізація» забезпечує продуктивні результати в економіці (і не тільки через економіку знань), в інформатиці (де ведуться роботи по створенню інтелектуальних роботів), в теорії управління (де від рівня знань залежить якість прийняття рішень), в філософії (де інтелект характеризує і саму людину і спосіб пізнання світу) і в багатьох інших сферах, де вже зараз отримані важливі науково-практичні результати.

Криза підтвердила і необхідність визнання, особливо в Україні, складності та недосконалості ринкових механізмів, особливо в ситуації «неналагодженого і нерозвиненого ринку». У підтвердженні цього наведемо міркування Дж. Сороса, який зазначає: ринковою повинна бути економіка, а не суспільство.

В теоретичних положеннях стосовно процесів забезпечення економічної безпеки регіону є базові напрацювання, що виправдали себе на практиці. До них належить теорія хвиль і циклічності з включенням в цей об'єктивний процес кризових ситуацій. Ці хвильові процеси практично некеровані, але умови для їх корегування дійсно існують. Це як раз знання, інтелект, практичні зусилля реформ підтримані політичною волею. Механізм корегування найбільш продуктивно себе проявляють в післякризовий період (реформи, антикризові програми).

Щодо сучасного стану кризи в Україні, то можна сформуванати таку модель післякризових дій (рис. 3.11.7).

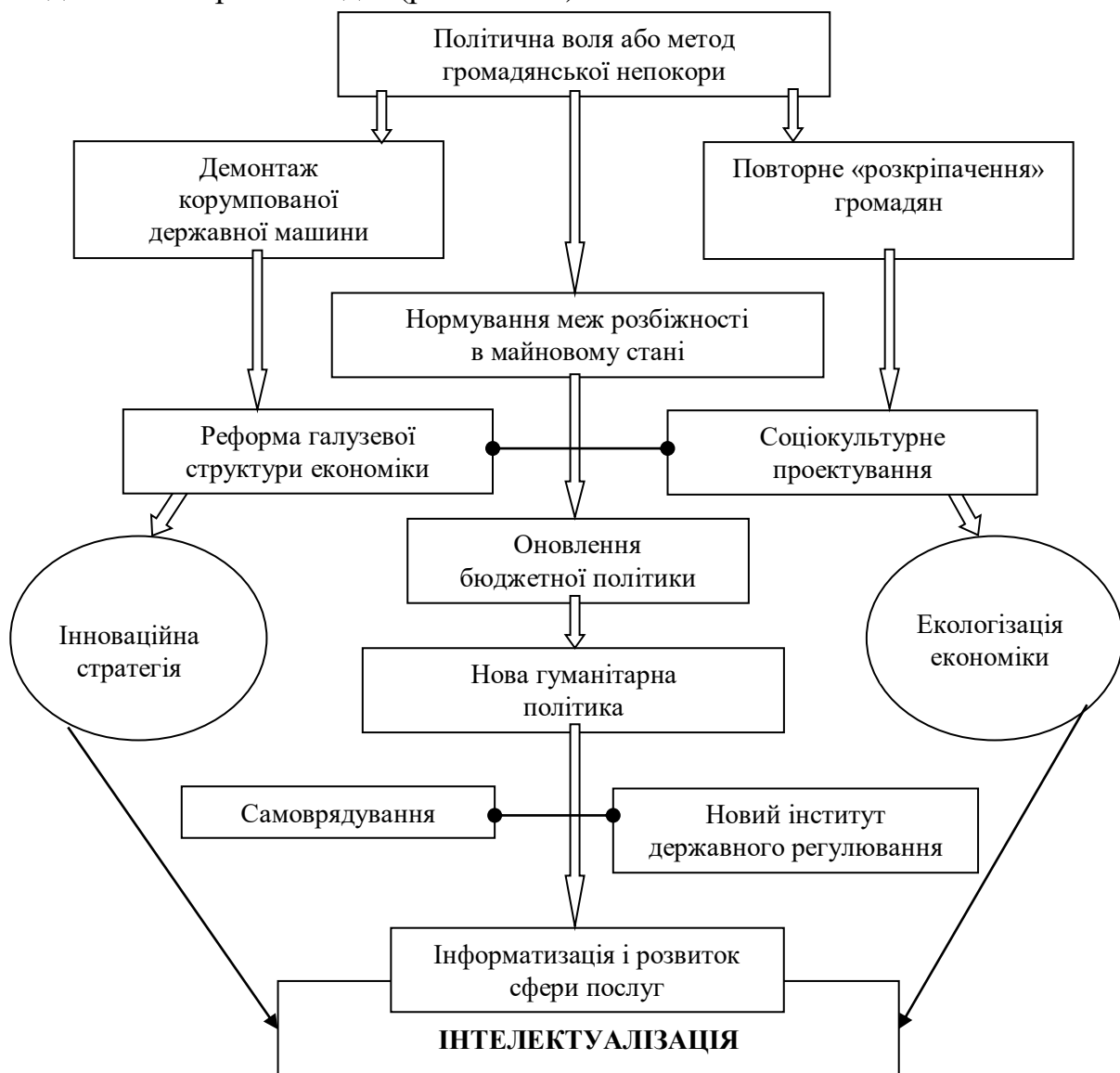

Рис. 3.11.7. Післякризова технологія розвитку регіонів України

В основу схеми-моделі закладені пропозиції А.Єрмолової [31] щодо післякризового розвитку регіональних структур. Граничними полюсами запропонованої моделі (верх – низ) виступають політична воля (а в конфліктних ситуаціях – громадянська непокоря) і інтелект нації, як

продуктивна сила розвитку. Інтелектуалізацію в недавні минулі часи пов'язували з основами культури, і це було виправдано. У наш динамічний час цей зв'язок хоч і зберігається, але за силою впливу на суспільство він менш значимий, йому притаманний ряд суттєвих суперечностей. Практично ряд суперечностей в регіональному безпечному розвитку нашої країни є невичерпним і може скласти окрему тему дослідження (табл. 3.11.1).

Таблиця 3.11.1

Суперечності в соціально-економічному розвитку регіонів України

№ з/п	Характер суперечності (між протилежностями)	Складові (3-х бальна оцінка)			Заходи розв'язання суперечностей
		гуманітарна	економічна	соціально-альна	
1	Об'єктивні економічні закони → Практика «ручного» управління ←		+++	+	Науковий підхід. Перебудова системи управління
2	Потреба в нових управлінських кадрах → Стара компартійна номенклатура ←	+	++	+	Ротація кадрів. Безперервна освіта. Резерв молоді.
3	Необхідність консолідації сил → Дії на роз'єднання нації ←		+	+++	Формування національної ідеї. Просвітницька робота.
4	Вимоги постіндустріального суспільного (пріоритет послуг) → Архаїчна структура вітчизняної економіки ←		++		Реалізація інноваційної стратегії. Стимуляція за трансформаційні результати.
5	Стратегічні інтереси країни → Особисті інтереси олігархії ←	+	++	+	Організація громадського контролю.
6	Потреби в інвестиціях → Незадовільний інвестиційний клімат ←		+++		Нове законодавство. Контроль службової діяльності.
7	Великі можливості отриманої незалежності → Неготовність нації до саморозвитку ←		+	+++	Формування нового світогляду.
8	Ринкова модель → Чиновницьке свавілля ←		++		Зменшення держвпливу. Зміна законодавства
9	Світова тенденція опори на інтелект → Руйнування інтелектуальної бази ←	+++	+	++	Нова система фінансування науки, освіти, інновацій Створення національної інноваційної системи
10	Необхідність системних рішень і послідовної практики → Стихійний процес ←	+	+	+	Перехід на програмно-цільову практику реформ і трансформацій.
11	Пріоритет людської гідності і цінності → Пріоритет цінності власного збагачення і споживчої психології ←	+++		+	Розбудова громадського суспільства. Ефективна робота правової системи.
12	Потреба в новому мисленні → Консерватизм ←	++	++	++	Освіта. Практика бізнесу. Інновації.

Джерело: авторська розробка

Перша з суперечностей полягає у порушенні відповідності між вимогами об'єктивних закономірностей самоорганізації і саморозвитку складних соціальних систем і реальною практикою суб'єктивного, «ручного» управління країною. Причина такого стану – у відсутності у значної більшості керівників всіх рівнів ієрархії розуміння логіки соціального розвитку та його закономірностей, у відвертому ігноруванні цих закономірностей та прагненні «нав'язати» країні й суспільству своє особисте розуміння стратегії розвитку і своє бачення цілей і шляхів цього розвитку.

Другою, тісно пов'язаною з попередньою, є суперечність між реальною потребою в керівних кадрах нової генерації та наявним їх ресурсом, який переважно складають управлінці старої формації, що ще прагнуть використовувати командно-адміністративні методи.

Третьою суперечністю, яка значною мірою перешкоджає успішному соціально-економічному розвитку України, є суперечність між необхідністю консолідації народу в єдину й цілісну політичну націю та істотним розколом її населення в багатьох площинах, який до того ж штучно підігривається політиками заради створення умов нестабільності для реалізації своїх особистих інтересів.

Досить характерною виступає суперечність між вимогами постіндустріального етапу в історії людської цивілізації, глобальними тенденціями інноваційного розвитку на основі інтелектуалізації економіки і впровадження високих технологій, з одного боку, та архаїчною структурою національної економіки, її переважною орієнтацією на експорт продукції чорної металургії та хімічної промисловості, – з іншого. При цьому, надзвичайно висока матеріалоемність та енергоемність вітчизняної продукції робить її неконкурентоспроможною на світовому ринку й істотно залежною від імпорту енергоносіїв, які стають вагомим важелем зовнішнього політичного тиску на нашу країну. Глибинні корені цієї суперечності, знов-таки, пов'язані з характером іншої суперечності – між стратегічними соціально-значимими інтересами національної економіки і прагненням невеликої групи власників металургійних і хімічних виробництв отримувати високі прибутки саме сьогодні. Ця суперечність особливо яскраво виявилася в умовах світової фінансово-економічної кризи, коли істотно впав попит на продукцію хімії та металургії на світових ринках.

Однією з особливостей розвитку України слід вважати також наявність істотної суперечності між гострими потребами реального сектору економіки у внутрішніх та іноземних інвестиціях і тими вкрай несприятливими правовими, політичними й економічними умовами, сукупність яких прийнято називати інвестиційним кліматом. Не випадково ті західні підприємці й інвестори, які

спочатку прагнули вести бізнес в Україні, згодом згорнули свою діяльність, а значна кількість вітчизняних підприємців реєструють свої фірми за кордоном і вивозять капітали та прибуток за межі країни.

Важливою для розуміння перебігу процесів соціально-економічного розвитку України є суперечність між можливостями, які відкрилися перед суспільством з отриманням політичної незалежності, та психологічною неготовністю нації належним чином скористатися ними. Однією з істотних слід вважати також і суперечність між необхідністю розвитку ринкової економіки і нерозвинутою інституційною базою ведення бізнесу, що значною мірою перешкоджає формуванню у країні нової моделі економічних відносин.

Підводячи підсумки проведеного аналізу суперечностей соціально-економічного розвитку України та її регіонів, слід підкреслити, що вони чинять свій вплив, особливо в економічному секторі розвитку, як на первинну ланку виробництва, так і на мезорівні, до якого ми відносимо регіони. Думка сама по собі не має меж, але практична діяльність, механізми використання інтелектуального капіталу у проектах оновлення виробництва і методів господарювання є локалізованими у регіональних системах. Регіони України мають свої межі, свої ресурси і свої системи управління. Гострота виявлення протиріч не є однаковою у регіонах, тому кожен із них має визначити і свою інноваційну політику і свої особливості моделі управління їх економічною безпекою.